وەڵام ــی گوومــانی ئەوانەی ئەڵێن :

فڕێدانی قورئان خاوەنەکەی کافرناکـات

تا لەدڵەوە بەحەڵاڵی نەزانیت

نــووسەر : مامۆستا ئوسامە تەوحیدی

ئامادەکردنی : سەرخەری دەوڵەتی ئیسلامی

بسم الله الرحمن الرحيم

ناونیشانی نامیلکە

وەڵام ـی گوومـانی ئەوانەی ئەڵێن فڕێدانی قورئان خاوەنەکەی کافرناکـات تا لەدڵەوە بەحەڵاڵی نەزانیت

نووسراوی

مامۆستا ئوسامە تەوحیدی -حفظه الله-

ئامادەکردنی

سەرخەری دەوڵەتی ئیسلامی

١٤٤٧ هیجری

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وەڵام ـی گوومـانی ئەوانەی ئەڵێن فڕێدانی قورئان خاوەنەکەی کافرناکـات...

تا لەدڵەوە بەحەڵاڵی نەزانیت ئەڵێن بەڵگـەشمان ڕووداوەکەی موسـایە کە کەلام ـی اللە تعالی فڕێدا وەکو اللە تعالی فەرموویـەتی : ﴿ وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِن بَعْدِي ۖ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ ۖ وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ ۚ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾

واتا : کاتێ موسا لە کێوی (طوور) گەڕایەوە بینی گـەلەکەی مانگایەک ئەپەرستن بە تورەیی و خەفەتێکی زۆرەوە گەڕایەوە ناو هۆزەکەی و وتی: بەراستیی لەدوای من جێنشینێکی زۆر خراپ بوون! چۆن ئەو کارە زۆر خراپەتـان کـردووە ئایینی منتان گۆڕیوە؟!ئاخۆ لە بڕیارەکانی پەروەردگاری خۆتان پەلەتان کرد؟ «نەتانتوانی خۆتان بگرن هەتا من چل ڕۆژەکە تەواو ئەکەم و دێمەوە؟!» و فەرمانی پەروەردگارتان دێ و لە خەفەت و دڵ پەرێشانی خۆیشییدا (تابلـۆکانی وەحی) هاویشـت و خستیی! قژی سەری (هاروون)ی برای گرت و بەرەو لای خۆی کێشای، وەکو هەر مرۆڤێک لە کەسوکاری خۆی تووڕە دەبێ، لەکاتی کردنی هەر کارێکی ئاوادا هارون وتی: ئەی کوڕی دایـکم براکەم ! بێگومان ئەو هۆزە گوێرەکە پەرستە بێ دەسەڵات و لاوازیانکردم و ئەوەندەیش ململانێم لەگەڵ کردن وەختبوو بشـمکوژن دەسا تۆیش کارێ مەکە دڵی دوژمنانم پێخۆشـکەیت منیش لەگەڵ خەڵکە گوێرەکە پەرست و ستەمکارەکە حساب مەکە چونکە من هیچ دەسەڵاتێکم نەبوو.

جەهمیـەکان ئەڵێن موسا تابلۆیی وەحیەکەی خست کەواتـا فرێدانـی قورئان کوفری گەورە نیـە وتا لەدڵەوە بەحەڵاڵی نەزانێت.

لەوەڵامـدا ئەڵێین :

ئەبێت سـەرەتا دووشـت جیابکرێتەوە لەیـەک :

١ - مەبـەست ـی کردنی کارێـکی کوفری مەرج ـە بۆتەکـفیر لەلای ئەهلی سـونەت.

٢ - مەبەست ـی کافـربوون لەدڵـدا مەرج نیە بۆتەکـفیر لەلای ئەهلی سـوننەت.

واتـا گـەر کەسێک مەبەستی ئەوەبێت کـردارێکی کـوفری بکات کـافر ئەبێت ئەگەر چـی مەبەستیشی ئەوەنەبێت کـەبەوکارەی ببێت بـەکـافر.

نمـونـە :

کەسێک ئـەیەوێت قورئان فرێ بدات ئەم کـەسـە کافرئەبێت بانیەتی ئەوەشی نەبێت کـەبەوکارەی ببێت بـەکـافر.

إبن تیمیة لە "الصارم المسلول ص177" ئەفـەرموێت : من قال أو فعل ما هوكفرٌ كَفَر بذلك وإن لم يقصد أن يكون كافراً.

هەرکـەسێ کـاری بکات کەبەوکـارە ببێت بـەکافر ئـەوا کـافرئەبێت ئەگەرچی مەبەستی ئەوەشی نەبێت ببێت بـەکـافر.

کـەواتا مەبەستت کـردنی کارە کوفریەکە بێت ئەوا کـافرئەبیت با نیەتی دڵیشت ئەوە نەبێت کـەبەوکارە ببیت بـەکافر.

شیخ ئەبو علی ئەنباری ئەفـەرموێت : کەسـێک ئەیەوێت ببێت بەچەکدار ئەم کـەسە کافرئەبێت گـەرچی مەبەستیشی ئەوەنەبێت کـەبەوکارەی ببێت بـەکافر بـەڵام مەبەستی بوە کـارە کوفریەکـە ئەنجام بات بـۆیە تەکـفیرئەکرێت و عوزری پێ نادرێت چونکـە مەبەستی بووە کەببێت بـەچەکداری طاغوت کەواتـا بەمەبەستەوە کـارەکەی کـردووە با مەبەستیشی کـافربوون نەبێت.

بـەڵام جەهمیـەکان ئەڵێن گەرکـەسێک بەمەبەستیشەوە کارە کـوفریـەکە بـکات کـافرنابێت تا لەدڵەوە نیەتی کوفری نەبێت.

نمونـەیەکی تر کـەسـێک ئەڵێت من ئەم قـورئانە فڕێ ئەیەم ئەم کـەسە مەبەستیەتی کـەکرداری قورئان فڕێدان ئەنجام بـات لای ئەهلی سـونەت ئەم کـەسـە کافرە بالەدڵیشەوە مەبەستی کـافربوون نەبێت.

لەهەمان کـاتدا کەسـێک ڕێ ئەکات بەڕێگایـەکدا لەناکـاو پێی ئەکەوێتە سـەر قورئـان ئەم کەسـە لای ئەهلی سونەت کافرنـیە چونکـە مەبەستی نەبـوو پێ بنێت بەقورئانەکـە بەڵام لەبێ ئاگایـدا پێی کەوتە سەر قورئان ئەم کەسـە کافرنیـە چونکە مەبەستی نەبـوو پێ بخاتە سەر قورئان بەڵام گەر مەبەستی پێ خستنە سەرقورئانی هەبوایە واتا ئاگای لەخۆی بایە هەستی کردایە کـەئەوە قورئانە لەپێشدا لەگەڵ ئەوەشـدا پێی خستبایەتە سـەر قورئانـەکە ئەو کـاتە کافرئەبـوو گەرچی لەدڵیشەوە مەبەستی کـوفرکردن نەبێت.

بـەڵام جەهمیـەکان ئەڵێن گەرکەسـێ ئاگاشـی لەخۆی بێت وپێش بخاتە سـەر قورئان کـافرنیـە تالەدڵەوە نیـەتی کوفری نەبێت.

کــەواتــا ئێستا تێگەشتیت لەلای ئەهلی سونەت مەبـەسـت ـی کردنی کـردار مەرجە واتا مەبەستت ئەوەبێت کارە کوفریـەکە بکەیت بـەڵام کـەسـێ مەبەستی کردنی کارەکەی نەبێت لەبێ ئاگایـدا هەمان کار بکات کـافرنابێت بۆنمونە کەسێ لەناو خەوا جنێو بە الله بـات کافرنیـە چونکە مەبەستی نەبوە جنێو بە الله بات ئاگای لەخۆی نیـە.

لەهەمان کاتدا گەر بەخەبەر بێت وجنێوبات وئاگای لەخۆی بێت کـافرئەبێت گەرچی لەدڵیشـەوە مەبەسـتی کوفرنەبێت.

کــەواتـا جیاوازی ئەهلی سـونەت وجەهمیەکان لەم خاڵەدایە ئەهلی سـوننەت ئەڵێن کەسـێک بەمەبەستی کردنی کـردارە کوفریـەکـە ئەوکردارە بـکات کافر ئەبێت بـــەڵام جەهمیـەکان ئەڵێن کاتێ کوفرە کـەلەدڵەوە مەبەستی کـافربوون بێت.

ئێسـتا زانیت مەبەسـت ـی کردن ـی کارەکە مەرجە کەواتـا گەر مەبەستەکـەت کردنی کارەکـوفریـەکە نەبێت ئەوا هیچت لەسەرنیە تەنانەت تاوانباریش نیـت وەک نمونەی ئەوکەسـەی خەوتوە جنێو بە الله ئەیـات لەناو خەودا هیچی لەسەرنیە چونکە ئاگای لەخۆی نیـە وکۆنترۆڵی قـسـەکانی بەدەست خۆی نیـە.

ئێسـتا لەجەهمیەکان ئەپرسین ئێوە ئەڵێن فڕێدان قورئان کوفری بچوکە کاتێ کـوفری گەورەیـە لەدڵەوە بەحەڵاڵی بزانێت یان لەدڵەوە نیەتی کافربوون بێت.

ئـایـــــا پێغەمبەر موسا کوفری بچوکی کرد کەئەوکارەی کـرد ؟

بـێگومان ئەڵێن پێغەمبەران مەعصومن لەکوفری گەورە وبچوک کەواتـا

حاڵەتەکـەی پێغەمبەر موسا هیچ ـی لەسەر نیە وتاوانباریش نیە بەوکارەی بـۆچـی ؟؟ چونکـە نمونەی کارەکەی موسـا وەک نمونەی ئەوکەسـە کەلەخەودایە وئاگای لەقسەکانی خۆی نیـە وە لەسونەت ـی صحیح چەسـپاوە کەسـێک بەبێ مەبەسـت ـی کردن یان بەبێ مەبەسـت ـی وتن لەبێ ئاگایدا قسـەیەک یان کارێکی کوفری بکات کـافرنابێت.

جا بێ ئاگایی هەندێ کـات لەزۆری دڵخۆشیدا ڕوو ئەیات و هەندێ کـات لەزۆری توڕەیدا کەسەکە هۆشی لەلای کار وکرداری خۆی نامێنێت وەک کەسـێک وایە خەوتبێت کەئاگای لای خۆی نیـە.

نمونەش پێغەمـبەر صلى الله عليه وسـلم ئەفەرموویـت : « لله أشد فرحاً بتوبة عبده حين يتوب إليه من أحدكم كان على راحلته بأرض فلاة، فانفلتت منه، وعليها طعامه وشرابه، فأيس منها، فأتى شجرة، فاضطجع في ظلها قد أيس من راحلته، فبينا هو كذلك إذا هو بها قائمة عنده، فأخذ بخطامها، ثم قال من شدة الفرح: اللهم أنت عبدي، وأنا ربك. أخطأ من شدة الفرح ».

واتا : الله تعالـى زۆری پێخۆشە بەتەوبەکردنی بەندەکـەی زیاتر لەو خۆشحاڵبونەی یەکێک لەئێوە کـاتێ کەوشترێکی پێیە لەبیابانێکدا خواردن وخواردنەوەکەشـی لەسەر وشترەکـەیە بـەڵام لەناکاو وشترەکەی ئەڕوات ولێی ون ئەبێت ئەم کـابرایەش بێ ئومێد ئەبێت لەوەی وشترەکەی بگەڕێتەوە یـەتە ژێر سێبەری دارێک وڕائەکشێت لەژێر سێبەری دارەکـە وە بێ ئومێد بوە لەهاتنەوەی وشترەکەی (چاوڕێی مردن ئەکـات) ئەم پیاوە بەوحاڵە ئەمێنێتەوە کاتێ ئەبینێت وشترەکـە لەسەر سەریەوە ڕاوەستاوە ڕەشمەی وشترەکـەی ئەگرێت لەزۆری دڵخۆشبونیدا ئەڵێت پەروەردگار تۆ بـەندەی منی منیش

پەروەردگاری تۆم لەخۆشـیدا هەڵەی کرد. رواه مسلم ح (2747) .

ئەم پیاوە مەبەستی ئەوە بووبڵیت یا الله من بەندەی تۆم تۆش پەروەردگاری منـی بەڵام ئەمەنە دڵخۆش بوو ئاگای لەقسەکەی خۆی نەبـوو بۆیە ئەم پیاوە بەوقسە نەبوو بەکافر چونکـە مەبەستی نەبوو وابڵێت بەڵام ئەمەنە دڵخۆش بوو بێ ئاگا بـوو لەوەی چی ئەڵێت خۆگەر هەمان قـسەی کردایە وبیزانی بایە چی ئەڵێت وئاگای لای خۆی بێت کەچی ئەڵێت کـافرئەبـوو گەرچی مەبەستی کـوفریشی نەبووایـە کەواتـا بێ ئاگابـوونەکەی بەهۆی زۆری دڵخۆشیەکەی بـوو بەرێگر لەکافـربوونی چونکە ئاگای لای قـسەکەی خۆی نەبوو بەهۆی زۆری دڵخۆشیەکەی.

ئیمام القاضي عياض ئەفەرمووێت : فيه أنّ ما قاله الإنسان من مثل هذا في حال دهشته وذهوله لا يؤاخذ به .. ويدل على ذلك حكاية النبيّ - صلى الله عليه وسلم - ذلك.، فتح الباري (11/ 108)

ئەم فـەرموودە بەڵگەی ئەوەی تێدایە کەمرۆڤ کاتێ توشی بێ ئاگای وشۆک بونیدا هیچ ـی لەسەر ناگیرێت .. بەڵگەش ئەم چیرۆکەی پێغەمبەر صـلی الله علیە وسلم ـە.

ئیمام ـی ابن القیم رحمە الله ئەفەرمووێت : أن الذي قال لما وجد راحلته: اللهم أنت عبدي وأنا ربّك. أخطأ من شدّة الفرح، لم يكفر بذلك، وإن أتى بصريح الكفر، لكونه لم يرده".

ئەوکەسـەی کە وشترەکەی دۆزیەوە وتی پەروەردگار تۆبەندەی من ـی منیش پەروەردگاری تۆم هەڵەی کرد لەزۆری دڵخۆشیەکەیا بەوەکافرنەبوو گەرچی قسەکەی کووفرێ صریحیشە بەڵام خۆی نەیویست وابڵێت. أعلام الموقعين (63 /3)

ئیمام ـی ابن حجر لەبارەی ئەو پیاوەی کەوتی گەر مردم بمسوتێنن وخوڵەکەم بەن بەبایە ئەگەر الله بتوانێت زیندووم کاتەوە سزایەک سـزام ئەیا سزای کەسی نەیا بێت لەقیامەتا الله لێی ئەپرسێت بۆچی واتکرد پیاوەکەش ئەڵێت لەترسی تۆیا یارب وە الله تعالی لێی خۆشەبێت یەکێک لەتەفسیرەکـانی ئەمـەیە کەابن حجر باسی ئەکـات.

ئیمام ئەفەرموێت : "ولعلّ هذا الرجل قال ذلك من شدّة جزعه وخوفه كما غلط ذلك الآخر فقال: أنت عبدي وأنا ربّك ... وأظهر الأقوال أنّه قال ذلك في حال دهشته وغلبة الخوف عليه حتّى ذهب بعقله لما يقول, ولم يقله قاصداً لحقيقة معناه، بل في حالة كان فيها كالغافل والذّاهل والنّاسي الذي لا يؤاخذ بما يصدر منه".

لەوانەیـە ئەم پیاوە کاتێ ئەوقـسـەی کرد کـەوتی (ئەگەر الله بتوانێت زیندووم کـاتەوە) ئەم قسـەیەی لەوحاڵەتە کردبێت کەترسێکی یەکجار زۆری لە الله تعالی لەدڵیدا دروست بوبێت بەهۆی زۆری ترسەکەی هەڵەی کردووە وەک ئەوپیاوەی وتـی پەروەردگار تۆ بەندەی من ـی منیش پەروەردگاری تۆم وە ئەم پیاوەش کەوتی (ئەگەر الله بتوانێت زیندووم کـاتەوە) دیارترین وتە ئەوەیە کەئەم قسـەیەی کرد لەکاتی بێ ئاگابـوونی وزاڵبونی ترس بەسـەریدا

بەجۆرێک مێشکی لەلای قسەکانی خۆی نەبوو کەچی ئەڵێت ئەو قسەیەی نەکرد کەمەبەستی هەقیقەتی واتاکەی بێت (واتا بەمەبەستەوە نەیوت ئەگەر الله بتوانێت بەڵکو هێندە ترسا لە الله ئاگای لەوەنەبوو کەچی هاتوە بەسەر زمانیدا وچی ئەڵێت) بەڵکو لەحاڵەتێکدا بوو وەک حاڵی ئەوکەسەی کە بێ ئاگایە ومێشکی لای قسەکانی نیە وە وەک ئەوکەسەیە کەبەلەبیری لای خۆی نیە کەلەوحاڵەتەش ئەوەی لێی دەرئەکەوێت لێی ناگیرێت. فتح الباري (6/ 523)

تێبینی (ئەمە یەکێکە لەوتەفسیرانەی بۆ بەسەرهاتی ئەو پیاوە کراوە تەفسیری تریشی هەیە پێشتر باسمان کردووە).

هەر ئیمام ـی ابن حجر ئەفەرموێت : المخطئ: من أراد الصواب فصار إلى غيره، ويفرق بينه وبين الخاطئ بأن الخاطئ من تعمد الخطأ، ومنه قوله تعالى: {إن قتلهم كان خِطئاً كبيراً} (الإسراء: 31) . وأما الخطأ المعفو عنه، فهو مثل قوله تعالى: {وليس عليكم جناح فيما أخطأتم به} (الأحزاب: 5)

هەڵەکەر کەمەبەست ـی ئەوە بووە ڕاستی بپێکێت بەڵام نەیپێکێت جیاوازی هەیە لەگەڵ ئەوکەسەی بەئەنقەست هەڵەئەکات وەک ئەوەی الله تعالى ئەفەرموێت (بەڕاستیی کوشتنی ئەو منداڵانە تاوان و هەڵەکاریەکی زۆر گەورەیە لای الله چونکە ئەوان مەبەستیان بوو منداڵەکان بکوژن) بەڵام ئەو هەڵەیەی کە الله لێی خۆش ئەبێت (ئەو هەڵەیەی مەبەستت نیە بیکەی بەڵام لەبێ ئاگایدا ئەیکەیت وەک ئەوەی الله ئەفەرموێت (خۆ ئەگەر بە هەڵە هات بەدەمتاندا ئەوە هیچ گوناهێکتان ناگات چونکە بەهەڵە هاتوە بەدەمتانا). فتح الباري (5/ 160

کـەواتا بەدەقی ئایەت وفەرموودە کەسـێ بەهۆی زۆری دڵخۆشیەوە یان زۆری ترسەوە ئاگا وهۆشی لای زمان و لای جەستەی خۆی نەبێت هەر قسەیـە کوفری بێت بەدەمیا یان کرداری کوفری ئەوا هیچی لەسەرنیە چونکە بەهۆی حاڵەتی زۆری ترسەکە یان زۆری دڵخۆشیەکەی هۆشی لەلای قسەکانی خۆی نیە ونازانێت چی ئەڵێت بـەهەمان شێوە حاڵەتی توڕەبونی زیاد لەحەد مرۆڤ ئەخاتە حاڵەتێکەوە ئەقڵی لەلای قسە وکاری خۆی نەمێنێت وتەنها سەرنجی لەسەر یـەک شت بێت جا موسـا علیە السـلام قورئان بۆمان باس ئەکات کەتوڕەبونەکەی توڕەبونی ئاسایی نەبوە بەڵـکو توڕەبونێکی زۆر زۆر توندبوە کەئەبێتە هۆی ئەوەی سەرنج وتەرکیزی لای خۆی نەمێنێت.

بـابگەڕێینەوە بۆسەر تەفسیرەکـان :

لەئایەتەکـەدا الله ئەفەرموێت : ﴿ وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا ﴾

واتا : کاتێ موسا لە کێوی (طوور) گەڕایەوە بە توڕەییەکی یەکجار زۆر وبەخەفەتێکی زۆرەوە.

١ - ئیمامـی الطبری ئەفەرموێت : " الأسف " شدة الغضب،

واتـا توڕەیـەکی یەکجار زۆر.

بەژمارە 15124لە هاوەڵی بەڕێز أبو الدرداء گێڕاویەتیەوە فەرموویەتی : واتا بەتوڕەیەکی زۆر.

٢ - ئیمامـی القرطبی ئەفەرموێت : ابن العربي : وکان موسى علیه السلام من أعظم الناس غضبا.

موسـا یەکێک بوو لەگەورەترینـی کەسە توڕەکـان ابن القاسم فەرموویەتی

بیستم لەمالک ئەیفەرموو : کان موسى علیه السلام إذا غضب طلع الدخان من قلنسوته ، ورفع شعر بدنه جبته . وذلك أن الغضب جمرة تتوقد في القلب.

موسا علیه السلام کەتوڕەبوایە دووکەڵ لەکڵاوەکەی سەری دەرئەچوو وە مووی گیانی واگرژئەبوو جلەکەی بەرزئەکردەوە چونکە توڕەیی پشکۆیەکی گڕئەگرێت لەدڵدا.

تفسير القرطبي : معنى الآية 150 من سورة الأعراف

هەموو ئەمانە ئەوە ئەگەیەنێت توڕەبونەکەی موسا علیه السلام ئاسایی نەبوە.

٣ - ئیمام ـی بەغەوی لەتەفسیری هەمان ئایەت فەرموویەتی : أن الأسف الشديد الغضب ، وهو قول أبي الدرداء وعطاء ، عن ابن عباس ، واختيار الزجاج ، واحتجوا بقوله :(فلما آسفونا انتقمنا منهم) [الزخرف : 55] أي أغضبونا.

وشەی الاسف واتا توڕەیەیەکی یەکجار زۆر ئەمەش وتەی ئەبو دەردا و عەطاءـە وە لە ابن عباس ـەوە وەهەڵبژاردەی الزجاج ـە وەبەڵگەشیان وتەی الله یە کەفەرموویەتی : (جا کاتێ توڕەیان کردین بە کارە خراپەکانیان تۆڵەمان لێسەندن و هەموویانمان لە (نیل)دا خنکاند.) وشەی اسفونا واتا کەتوڕەیان کردین.

أبو الدرداء فەرموویەتی : الأسف شديد الغضب.

الاسف واتا توڕەبونێکی زۆر.

(وألقى الألواح) التي فيها التوراة وكان حاملا لها ، فألقاها على الأرض من شدة الغضب.
وە فڕێدانی تابلۆکە کەتەوراتی تێدانوسرابوو کەبەدەستیەوە بوو لەزۆری تورەیی بونیدابوو (واتا ئاگای لای ئەوەنەمابوو کەتەوراتی بەدەستەوەیە).

٤ - ئیمام ی الرازی ئەفەرمویێت لەتەفسیرەکەیدا : ولَمّا كانَتْ تِلْكَ الألْواحُ أعْظَمَ مَعاجِزِهِ، ثُمَّ إنَّهُ ألْقاها، دَلَّ ذَلِكَ عَلى شِدَّةِ الغَضَبِ، لِأنَّ المَرْءَ لا يَقْدِمُ عَلى مِثْلِ هَذا العَمَلِ إلّا عِنْدَ حُصُولِ الغَضَبِ.

لەکاتێکدا ئەو تابلۆیانە گەورەترین موعجیزەکانی بوو لەگەڵ ئەوەشدا فڕێیا بەڵگەی ئەوەیە تورەبونەکەی زۆر زۆر بوە چونکە مرۆڤ هیچ کاتێ کاری واناکات ئیلا لەتورەییەکی زۆر(کەهۆشی لای خۆی نەمێنێت). تفسيرالكبير الرازي

٥ - ئیمام ی الآلوسی لەتەفسیرەکەیدا ئەفەرموویێت : أن موسى لما رأى من قومه ما رأى. غضب غضبا شديدا حمية لدينه فعجل في وضع الألواح لتفرغ يده فيأخذ برأس أخيه فعبر عن ذلك الوضع بالإلقاء تفظيعا لفعل قومه .. وليس فيه ما يتوهم منه الإهانة لكتاب الله بوجه من الوجوه.

موسا کاتێ بینی گەلەکەی مانگا ئەپەرستن تورەبوو بەتورەبونێکی زۆر لەپێناو دینەکەی کەزۆر تورەبوو لەبەر دین ویستی دەستی بەتاڵ بێت تاقژی براکەی ڕاکێشێت بۆیە ئەوەی لەدەستی بوو داینا وە ئەم دانانە بەفڕێدان گوزراشتی لێکراوە لەبەر قێزەوەنی کاری گەلەکەی .. وەهیچ شتێکی تێدانیە کەواتای سوکایەتی کردن بێت بەکتێبی الله.

٦ - ئیمام ـی ابن کثیر ئەفەرمویێت لەتەفسیرەکەیدا : يخبر تعالى أن موسى ، عليه السلام ، رجع إلى قومه من مناجاة ربه تعالى وهو غضبان أسف .قال أبو الدرداء " الأسف " : أشد الغضب .إنما ألقى الألواح غضبا على قومه ، وهذا قول جمهور العلماء سلفا وخلفا.

الله هەواڵی یاوە کەموسا علیه السلام کاتێ لەموناجاتکردن لەگەڵ الله تعالى گەڕایەوە بۆلای گەلەکەی زۆر توڕەبوو ئەبوو دەرداء ئەفەرمووێت زۆر توڕەبوو. وە تابلۆکەی فڕێ یا بەتوڕەبونی بۆسەر گەلەکەی ئەمەش وتەی جمهوری زانایانە لەسەلەف وخەلەف.

کـەواتا پێغەمبەر موسا لەپێناو تەوحیدی الله تعالى بەجۆرێ توڕەبـوو کەتوڕەبونی ئاسایی نیە بەڵکـو توڕەبونێک ئاگای لەوەنەمابوو کەکەلامی الله یە بەدەستەوەیە بۆئەوەی قژی هارون ڕاکێشێت لەتوڕەیدا ئاگای لەوەنەمابوو قسەی الله ـی بەدەستەوەیە فڕێیدا نەک بەئەنقەست قسەی الله فڕێدات حاشـا لەوەی پێغەمبەر موسا بێ ڕێزی بەقسەی الله بکات لەکاتێکدا توڕەبونەکەشـی هەرلەپێناو الله بـوو کەپێی ناخۆش بوو گەلەکەی غەیری الله ئەپەرستن بـۆیە وەک نمونەی ئەو پیاوەی لەزۆری دڵخۆشیدا ئاگای لەقسەکەی خۆی نەبـوو وتی پەروەردگار تۆ بەندەی من ـی منیش پەروەردگاری تۆم بـەهەمان شێوەش موسا علیه السلام لەزۆری توڕەییدا ئاگا وبیری لەلای ئەوەنەما کەئەوەی لەدەستی دایە قسەی الله یە هەربۆیە سەرنجی لای ئەوەبوو قژی هارون ڕاکێشێت بیری لای ئەوەنەمـابوو کەچی لەدەستیدایـە بۆیە بەبێ مەبەست فڕێیدا.

واتا بۆنمونە چۆن کەسێک قورئانێکی بەدەستەوەیە لەناکاو پێی ئەڵێن باوک وبرا ودایک و خێزانت ومناڵەکانت هەمووی سوتان ومردن ئەم کەسە ڕاستەوخۆ عەقڵی ئەڕوات وهۆشی لای قورئانەکە نامێنێت وقورئانەکەی لەدەست بەرئەبێتەوە هیچی لەسەرنیە چونکە خۆی نەیویست قورئانەکە فڕێ بات بەڵام لەبەر ئاگایدا مێشکی لای خۆی نەما بەهۆی شۆک بونی و نەمانی تەرکیز وسەرنجی لەوەی لەدەستیدایە.

خۆگەرهەمان کەس قورئانی بەدەستەوەبێت هەربۆخۆشی قورئانەکە بەرداتەوە سەرزەوی ڕاستەووخۆ کافرەبێت چونکە ئاگای لای خۆیەتی یان کەسێ جنێوێکی باتێ ئەویش لەداخا قورئانەکەفڕێ بات وە توڕەبونەکەی بەجۆرێ بێت کەئاگای لەقسە وکارەکانی خۆی بێت پێی کافرئەبێت ونابێت بەعوزر بۆی.

بەڵام توڕەییەک بیروهۆشت لای شتەکانی ترنەمێنێت ئاگات لەکار وقسەکانی خۆت نەمێنێت لەم حاڵەتەدا بەهۆی ئەوەی هۆشت لای خۆت نیە لێت ناگیرێت تەنانەت بۆبابەتی تەڵاقیش وهەموو حوکمەشەرعیەکانی تر ئەوکەسەی لەحاڵەتی توڕەبونێکدا کەخۆشی نەزانێت چی ئەڵێت وچی وتوە وهۆش وشعوری لای خۆی نەمێنێت هیچ حوکمێکی لەسەر ناکەوێت.

بۆیە ئەوەی موساش علیە السلام نەیویستوە کلامی الله فڕێ بات بەڵام بەهۆی توڕەبونێکی زۆر بۆتەوحید وە توڕەبونەکەی شەدید بوە بەدەقی ئایەت وتێگەشتنی هاوەڵان وزانایان توڕەبونەکەی هێندە شەدید وتوند بوە هۆش وبیری بردوە بەجۆرێ بیری لای ئەوەنەبوە قسەی اللە ی بەدەستەوەیە.

ئەمەش بەپێچەوانەی ئەوکەسـانەی کەتورەئەبن وئەشزانن چی ئەڵێن لەگەڵ ئەوەشدا کوفرئەکەن ئەم کەسـانە کافرن چونکە تورەبونەکەیان نەگەشتۆتە ئاستێک کەهۆشیان لەلای قسەکانی خۆیان نەبێت وە ڕسوای بۆجەهمیەکان مایەوە چونکە ئەوان مەرج ـی مەبەست و نیەتی دڵ دائەنێن بۆتەکفیر بـەڵام ئەهلی سونەت تەنها ئەوە ئەکەن بەمەرج کەوا کەسـەکە نیازی بێت خودی کارە کوفریـەکە بکات بالەدڵیشەوە نیەتی کوفر ومەبەست ـی کافربوونیشی نەبێت.

والحمدلله رب العالمين